

УДК 338:005

Кравченко М.О.*кандидат економічних наук, доцент
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»***РОЗШИРЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ****EXPANSION OF APPROACHES TO THE STUDY
OF ECONOMIC SUSTAINABILITY OF ENTERPRISES****АНОТАЦІЯ**

Статтю присвячено опрацюванню існуючих підходів до дослідження, зокрема класифікації, стійкості економічних систем як обов'язкової передумови формування методології управління нею. Узагальнено класифікаційні системи, запропоновані різними авторами. З огляду на структурний системний характер кризових явищ, що нині розгортаються в економіці України, обґрунтовано доцільність аналізу економічної стійкості підприємства як системно-інтеграційної характеристики. На цій основі запропоновано новий підхід до класифікації видів стійкості залежно від типу систем, що превалюють в інтеграційному утворенні, до якого належить підприємство.

Ключові слова: економічна стійкість, підприємство, класифікація, системно-інтеграційна стійкість.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена обобщению существующих подходов к исследованию, в частности классификации, устойчивости экономических систем как обязательной предпосылки формирования методологии управления ею. Проанализированы классификационные системы, предлагаемые разными авторами. Учитывая структурный системный характер кризисных явлений, которые сейчас разворачиваются в экономике Украины, обоснована целесообразность исследования экономической устойчивости предприятия как системно-интеграционной характеристики. На этой основе предложен новый подход к классификации видов устойчивости в зависимости от типа систем, которые превалируют в интеграционном образовании, к которому принадлежит предприятие.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, предприятие, классификация, системно-интеграционная устойчивость.

ANNOTATION

This article is dedicated to processing the existing approaches to the studying and, in particular, the classification of economic sustainability as necessary requirement for its management methodology development. Classification systems proposed by different authors are generalized. Taking into account the system and the structural nature of crisis that is now expanding in Ukraine, the expediency of economic sustainability analysis as system-integration features is grounded. On this basis, a new approach to sustainability classification is proposed, depending on the type of systems prevailing in integrated formation, which the enterprise belongs to.

Keywords: economic sustainability, enterprise, classification, system-integrative sustainability.

Постановка проблеми. Розгортання кризових явищ суттєво погіршило стан більшості промислових підприємств. Тотальне падіння ефективності діяльності підприємств є наслідком їх низької економічної стійкості. Тому формування та впровадження методології управління стійкістю є першочерговим завданням економістів і менеджерів. Ефективність такої методології багато в чому зумовлюється відповідною

класифікаційною системою, на яку вона спирається, оскільки завдяки обґрунтованій класифікації можна чітко визначити причини, рівень стійкості (або нестійкості), сферу виникнення, чинники, що її обумовили, тощо. Широко використовуються різноманітні способи класифікації видів стійкості, але, по-перше, не існує однозначного підходу до виділення певних класифікаційних ознак, по-друге, існуючі підходи потребують доопрацювання з урахуванням потреб антикризового менеджменту і найсучасніших надбань економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стійкість економічних систем різних рівнів і, зокрема, підприємств, є однією із ключових проблем, що сьогодні привертає увагу з боку теоретиків та практиків економічної науки. Дослідженням питань економічної стійкості займалися Ю. Брігхем, О. Василенко, Л. Мельник, М. Морішима, І. Омельченко, У. Оучі, О. Пономаренко, Л. Родіонова, В. Самуляк, А. Севастьянов, В. Семенов, Ю. Сімех, Р. Фатхутдинов, Н. Холт та низка інших. Істотний внесок у вивчення концепції стійкості з позицій теорії систем зробили роботи А. Богданова, В. Глушкова, О. Іншакова, П. Лукши, Г. Клейнера, Я. Корнаї, О. Міхальова, Б. Михалевського, Д. Чернавського, Ю. Черняка та інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є обґрунтування доцільності дослідження стійкості економічних систем як системно-інтеграційної характеристики та на цій основі розширення підходів до класифікації її видів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна стійкість являє собою складну, багатовимірну і багаторівневу категорію. Найбільшого розповсюдження концепція стійкості отримала з поширенням в економічній науці теорії систем, коли економічні об'єкти стали розглядатися як складні взаємопов'язані економічні системи. Стійкість економічних систем різних рівнів є основою їх існування і розвитку в умовах багатоваріантного мінливого середовища.

Класифікація видів економічної стійкості розробляється для наступного формування методології управління нею. З одного боку, класифікація визначається загальними формальними

правилами, з іншого – вона повинна строго підкорятися цілям дослідження. Залежно від рівня, сфери, складової економічної стійкості, на дослідження та розвиток якої визначено пріоритет, науковці формують системи класифікації з використанням найрізноманітніших ознак [напр., 1-3].

Перш ніж перейти до розгляду видів стійкості, необхідно підкреслити, що стійкий стан економічної системи будь-якого рівня завжди носить відносний характер. Стійкість завжди перебуває в діалектичній єдності з категорією мінливості, яка є первинною відносно неї.

Якщо в зовнішній формі системи домінують ознаки стійкості, то у її внутрішньому наповненні при визначенні сутнісних аспектів переважає нестійкість. Таким чином, стійкість як ключова ознака можливості існування економічної системи обумовлює мінливість, тому що для підтримки стійкості у відповідь на вплив зовнішніх факторів відкрита система повинна внутрішньо мінятися. Тобто стійкість економічної системи завжди означає спроможність її адекватного змінення і тому розглядається, насамперед, як динамічна стійкість. Динамічна стійкість уможливорює розвиток системи

Таблиця 1

Узагальнена класифікація видів економічної стійкості

№	Класифікаційна ознака	Види стійкості економічних систем
1.	Форми стійкості	Пасивні (міцність, збалансованість, гомеостаз); активні (виживаність, адаптивність, здатність до самозбереження, самоорганізації та саморозвитку)
2.	Рівень економічної системи	Стійкість нано-, мікро-, міні-, мезо-, макро- і мегарівня
3.	Масштаб діяльності системи	Глобальна, локальна, регіональна
4.	Середовище формування	Зовнішня, внутрішня стійкість
5.	Компоненти стійкості	Фінансова, соціальна (кадрова), технічна, виробничо-технологічна, інформаційна, інноваційна (інтелектуальна), ринкова (маркетингова)
6.	Рівень стійкості	Абсолютна, нормальна, нестійкий стан, кризовий стан
7.	Функціональне скерування	Організаційна, комерційна, інституційна
8.	Походження	Набута, успадкована
9.	Період існування	Поточна, перспективна
10.	Тривалість існування	Короткострокова, середньострокова, довгострокова
11.	Рівень контролюваності	Контрольована, неконтрольована
12.	Можливість прогнозування	Передбачувана, непередбачувана
13.	Динаміка системи	Статична, динамічна, повна (ідеальна)
14.	Траєкторія руху системи (за Ляпуновим)	Асимптотична, еквіасимптотична, рівномірно асимптотична
15.	Стабільність стійкості	Детермінована, стохастична
16.	Джерело забезпечення	Забезпечувана власними силами, забезпечувана ззовні, комбінований варіант
17.	Характер внутрішнього середовища	Стійкість стратегії, структури, персоналу, технології
18.	Характер середовища прямого впливу на систему	Стійкість споживачів, постачальників, конкурентів, законодавства, державного регулювання
19.	Характер середовища непрямого впливу на систему	Стійкість економіки, політики, науково-технічного процесу, культури
20.	Етап життєвого циклу підприємства	Набута в момент створення підприємства; придбана в процесі функціонування; стійкість в період економічного зростання, спаду; кризова
21.	Стадії циклу продукції	Стійкість досліджень, розробки, комерційної реалізації
22.	Характер відхилення від запланованих показників	Прийнятна, неприйнятна
23.	Вид діяльності системи	Стійкість закупівель, виробництва, збуту
24.	Обсяг ресурсів, що залучають для досягнення стійкості	Ресурсномістка, не ресурсномістка стійкість
25.	Ступінь ризику, якому піддається система	Безризикова; стійка за високим, середнім, низьким рівнями ризику
26.	Функції управління	Стійкість прогнозування, планування, цілепокладання, організації, мотивації, контролю, координації, регулювання, обліку, аналізу, нормування
27.	Групи техніко-економічних показників	Стійкість основних фондів, обігових коштів, собівартості, прибутки й рентабельності, праці й кадрів
28.	Потоки ресурсів	Стійкість потоків матеріальних, інформаційних, фінансових, людських ресурсів і потоків послуг

Джерело: складено автором на основі узагальнення

і трактується як послідовна зміна таких її рівноважних станів, які гарантують досягнення стратегічних і тактичних цілей у певні інтервали часу. Така стійкість забезпечується відповідністю параметрів протікання внутрішніх процесів системи мінливими вимогами зовнішнього середовища [1]. Залежно від виду процесів, параметрів, на пряму розвитку, рівня самої системи тощо виділяють різні ознаки стійкості і відповідно розрізняють різні її види. Узагальнено ознаки класифікації та відповідні види, форми та рівні стійкості економічних систем, запропоновані різними авторами, представлено у таблиці 1.

Будь-яка класифікація являє собою логічну операцію розподілу обсягу певного поняття відповідно до важливих суттєвих ознак. Така класифікація повинна сприяти виявленню істотних подібностей і відмінностей між елементами і мати науково-пізнавальне значення. У таблиці зведені основні використовувані дослідниками види стійкості. Її можна було б продовжити, враховуючи значний інтерес науковців до проблематики забезпечення економічної стійкості і чималу кількість наукових робіт, в яких вироблена велика кількість штучних класифікацій за несуттєвими ознаками. Навіть з наведеного матеріалу видно, що часто при виділенні таких ознак спостерігається класифікаційне дублювання типів і видів стійкості та їх надмірне дроблення. В результаті порушуються основні принципи класифікації – повнота, коли досліджуване поняття повністю охоплене виділеними видами, і чистота, коли виділені види не є поняттями, що перетинаються [4].

У той же час при проведенні аналізу робіт, присвячених дослідженню стійкості економічних систем, відчувається відсутність єдиного системоутворюючого підходу. І більшість окреслених класифікаційних проблем є наслідком такої відсутності.

З цієї точки зору привертають увагу роботи російського вченого Г. Клейнера, який сформулював концепцію системної економіки і в її межах – системно-інтеграційну концепцію підприємства [5; 6]. Ці концепції, на мій погляд, відрізняються ґрунтовністю, системністю, логічністю та узгодженістю постулатів. Щодо трактування стійкості, то такий підхід долає «провали» інших підходів до визначення та вивчення стійкості, які демонструють ряд проблем: розрив або неузгодженість взаємозв'язків між різними рівнями, формами та видами стійкості; труднощі у визначенні взаємодії різних систем; недостатність апарату для опису та моделювання їх поведінки тощо. Автор виходить з того, що будь-яка система визначається як частина навколишнього світу, відносно стійка в просторі та часі. Тому саме границі системи в просторі та часі він вважає її фундаментальними характеристиками. Відповідно, основними типами економічних систем є: об'єкт – система, що має обмежену протяж-

ність у просторі та невизначену тривалість; проєкт – система, яка має однозначні межі в часі та просторі; процес – система, яка має необмежену протяжність у просторі та визначену тривалість; середовище – система, що не має визначених часових та просторових меж.

Підприємство являє собою мінімальну економічну систему, тобто найменшу систему, що здійснює на постійній основі процеси виробництва, розподілу, обміну й споживання. У той же час воно становить дуже значиму частину предметної області теорії економічних систем, оскільки є основним елементом і «стабілізатором» економіки. Підприємство є стійким, якщо здатне знайти оптимальне співвідношення між усіма елементами, встановити зв'язки між ними, які дозволяють максимально довго підтримувати життєво важливі параметри на заданому рівні, ефективно адаптуючись до впливу зовнішнього середовища [7]. Якщо розглядати підприємство щодо визначення його меж у просторі і часі, то воно зазвичай має просторові обмеження і невизначену тривалість у часі, отже належить до групи об'єктних систем.

Основна ідея трактування стійкості підприємства при застосуванні окресленого підходу полягає в тому, що вона розглядається як система стійкості інтеграційного об'єднання систем чотирьох типів (проєкт, процес, об'єкт, середовище) даного рівня – так званої, тетради [5; 8]. Насправді кожне підприємство-товаровиробник для функціонування потребує як мінімум: ринку як середовища; реалізації продукції (поширення інформації, транспортного обслуговування тощо) як процесів; реалізації інвестиційних та інноваційних ініціатив як проєктів.

Відповідно, такий підхід відкриває новий горизонт для дослідження стійкості, в тому числі для проведення її класифікації. Сам автор, виходячи з того, що системи, утворені на базі своїх елементів, повинні бути досліджені тими ж методами, що й самі елементи, вважає некоректним застосування однакових методів для дослідження економічних систем різних рівнів (зокрема, нано-, мікро-, міні-, мезо-, макро- і мегарівня). Він обґрунтовує доцільність чергування процесного та об'єктного підходів при вивченні систем різних ієрархічних рівнів. Так, при вивченні систем мікро- і макрорівнів доцільно використовувати процесний підхід, а при вивченні мезо- і мінісистем – об'єктний. Виняток складають граничні системи – мега- і наноекономіка, де обидва підходи повинні сполучатися [8].

Висновки. За умови використання системно-інтеграційного підходу акцент у дослідженні стійкості підприємства «автоматично» ставиться на її розгляді як структурної системної характеристики – комплексної ознаки утворення, до якого належить підприємство. На нашу думку, це є найбільш правильним, оскільки сьогодення нестійкість підприємств в масштабі економіки обумовлює і акселерує

кризу, яку, за висновками більшості дослідників, можна охарактеризувати як системну¹ і структурну².

Структурно-економічна стійкість підприємства і раніше привертала увагу вчених-економістів, але в основному вона досліджувалася з позицій підсистем підприємства (такий підхід ґрунтується на виділенні фінансової, кадрової, організаційної, технічної, виробничої, управлінської, соціальної стійкості тощо) та з позицій елементів взаємодії (цей підхід ґрунтується на виділенні ресурсної, ринкової, соціальної, екологічної, інтерфейсної, внутрішньої стійкості).

З позицій системно-інтеграційного підходу можна зробити висновок, що різна сутність систем впливає на специфіку та внутрішню структуру їх діяльності. Обмежені в часі системи, тобто проекти та процеси, вимушені при функціонуванні проявляти більшу активність, оскільки їм необхідно додавати відносно більше зусиль для розподілу обмеженого часового ресурсу між різними функціями й діями. Необмежені в часі системи, тобто середовища й об'єкти, є більш пасивними, оскільки в силу відсутності часових обмежень здійснюють меншу кількість операцій за одиницю часу. Тобто проекти та процеси є активними, а середовища та об'єкти – пасивними. Як наслідок, активні системи є більш мінливими, а пасивні – більш послідовними. Виходячи з цього, можна сформулювати роль кожного типу систем у забезпеченні загальної інтеграційної стійкості. Об'єкти та середовища забезпечують організацію стійкої взаємодії та комунікації, а також координацію між системами. Загальну динаміку об'єктних систем (підприємств) визначають проекти, а загальну динаміку середовищних систем – процеси. Перевага або, навпаки, нестача, економічних систем певного типу призводить до прояву чи втрати певних властивостей. Таким чином, фундаментальною причиною зниження рівня або втрати системної стійкості є дезінтеграція економічних систем – порушення рівноваги їх чотирьох типів у тетраді. Отже, при опрацюванні методології управління економічною стійкістю доцільно проводити класифікацію її

видів, зокрема, залежно від того, який вид систем превалює у тетраді, до якої належить підприємство (процесна, проектна, об'єктна, середова, комбінована, комплексна стійкість).

Вищевикладене формує передумови і забезпечує підґрунтя для подальших досліджень проблем забезпечення економічної стійкості підприємств з системно-інтеграційного ракурсу, однак такі міркування потребують деталізації, емпіричного опрацювання тощо, з метою розробки відповідної методології управління стійкістю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шаламова О.В. Об устойчивости экономической системы. Проблемы теории и практики управления / О.В. Шаламова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. – 2009. – № 21(154). – С. 27-33.
2. Лясковская Е.А. Экономическая устойчивость производственных предприятий: понятия, факторы, виды / Е.А. Лясковская // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. – 2008. – № 5. – С. 40-45.
3. Ниязян В.Г. Вопросы разработки классификации экономической устойчивости промышленного предприятия [Электронный ресурс] / В.Г. Ниязян // Известия Иркутской государственной экономической академии: Электронный научный журнал. – 2013. – № 4. – Режим доступа : <http://eizvestia.isea.ru/reader/article.aspx?id=18427>.
4. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. – 2-е изд. / Н.И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 720 с.
5. Клейнер Г.Б. Системная экономика как платформа развития современной экономической теории [Электронный ресурс] / Г.Б. Клейнер // Вопросы экономики. – 2013. – № 6. – Режим доступа : <http://kleiner.ru/skrepk/sp-2013.pdf>.
6. Клейнер Г.Б. Системно-интеграционная теория предприятия [Электронный ресурс] / Г.Б. Клейнер // Montenegrin Journal of Economics. – 2005. – Vol. 1. – № 2. – Режим доступа : http://kleiner.ru/skrepk/ist_integr_2005.pdf.
7. Никешин С.Н. Предприятие и переходная экономика (некоторые аспекты). – СПб. : СПбГИЭА, 1996. – 108 с.
8. Клейнер Г.Б. Нанозкономика [Электронный ресурс] / Г.Б. Клейнер // Вопросы экономики. – 2004. – № 12. – Режим доступа : <http://kleiner.ru/arpab/nanon.html>.

¹ Системна криза – це стан розвитку економічної системи, при якому порушуються зв'язки, зникають загальні властивості і характер поведінки елементів, що її формують, руйнуються інституціональні основи, тобто втрачається цілісність системи.

² Структурна криза – це стан розвитку економічної системи, при якому виникає невідповідність між застарілими механізмами існуючої економічної політики, практики та новими зміненими умовами господарської діяльності. Такі кризи обумовлюють структурні зміни в організації виробництва.